

uređenje u dalmatinskim komunama za mletačkog vladanja. Pa i vlastita autorova rečenica: »Mi smo tvrdo uvjereni, da ovaj falsifikat nije mogao nastati nikako iza 1420. godine, t. j. za mletačke vladavine, jer se tada nije moglo nadati hvarsko plemstvo da će mu se uskrstiti nanovo neki privilegiji...« (64), pobija tu tvrdnju. Autor, nadalje misli, »da se nije isplatilo za doba mletačke vladavine, t. j. iza 1420 godine, sastavljati falsifikat, budući da je republika sv. Marka stala na stanovište, da Hvarani imaju davati iste one daće, koje su davali „ugarskom“ kralju, te da mogu birati kneza koga oni hoće, samo ako je iz njoj podložnih zemalja i mjesta...« (65). Ali on i opet ima pred očima onaj dio falsifikata — »trogirski privilegij« — koji Hvaranima osigurava tobože slobodan izbor kneza i biskupa. No sistem je mletačke vladavine — uzmemo li samo kao primjer Zadar — bio toliko utvrđen, da se doista nije mogao nikakvim »privilegijima trogirskog tipa« narušiti. A on je u svim dalmatinskim komunama, pogotovu poslije »prodaje« Dalmacije, bio isti. Taj bi nas razlog najmanje mogao smetati, da pokušamo postanak falsifikata prebaciti poslije 1420. Kako je mišljenje, da je najstariji prijepis postojao već 1418, samo autorova pretpostavka, to još uvijek ostaje pitanje postanka falsifikata otvoreno. Moći će ga odrediti tek detaljnije poznavanje povijesti hvarskih plemićkih porodica, jer je on, bez svake sumnje, i nastao iz njihovih potreba.

Nada Klaić

STUDIEN ZUR ÄLTEREN GESCHICHTE OSTEUROPAS I,
GRAZ — KÖLN 1956. str. 202.

Drugi svezak »Wiener Archivs für Geschichte des Slawentums und Osteuropas: u izdanju »Instituta für osteuropäische Geschichte und Südostforschung der Universität Wien« donosi rasprave pod gornjim naslovom, a posvećen je 60-godišnjici života prof. dr. Schmidu. Prof. Schmid je pretstojnik Instituta za povijest Istočne Europe, radi i sam na problemima sa tog područja, osobito iz pravne povijesti, tako da je i za Južne Slavene u svom 30-godišnjem radu dao nekoliko odličnih radova (v. između ostalih njegovu raspravu »Dalmatinische Stadtbücher« u ZČ VI—VII, 1952—53, str. 330—390).

U ovom je svesku sudjelovalo i nekoliko autora iz Jugoslavije, a neki su prilozima posvećeni problemima, koji se i nas tiču. To su: M. Horvat, »Das Trogirer »Zavod« — Buch vom Jahre 1326 (str. 33—49), M. Kos, »Aus der Geschichte der mittelalterlichen Urkunde Istriens (49—63), J. Zontar, »Zur Problematik der Rechtsarchäologie bei den Völkern Jugoslawiens (169—202) i J. Matl, »Einige Bemerkungen zur Feudalisation und Urbanisation Ost- und Südosteuropas in kulturgeschichtlicher Sicht (119—125)«.

Trogirski Zavod, kako se naziva »Quaternus citationum, praeceptorum, terminorum. testificacionum et aliorum (instrumentorum et scripturarum...« trogirskog notara i kancelara Antonija de Seregnanis našao je prof. M. Barada. prepisao ga i dao u svrhu pravnohistorijske obradbe na raspolaganje autoru. Ta je notarska knjiga nastala u Trogiru 1325—1327. Ne predstavlja uobičajene notarske imbrevijature, već popis isprava, svjedočanstava i t. d., koji su nastali u vezi sa zavodom jednog dijela teritorija trogirске komune. Naime, specijalna je komisija, sastavljena od kneza i još nekih članova gradskog vijeća bila 1325 poslana »per consilium generale ad faciendum saoud« u Podmorju. Komisija je, kaže autor, slijedeći tekst kvaderna, nama nažalost, još uvijek nepoznati, otišla najprije na teren, izmjerila i popisala posjede načinivši katastar, a zatim su pojedinci morali pred njom u Trogiru dokazati pravo na vlasništvo pojedinih parcela. Ako im je to uspjelo dokazati, posjed im je bio potvrđen; u protivnom je slučaju kao uzurpirana zemlja vraćen općini. Autor utvrđuje, da je čitav postupak i bio proveden zbog toga da se povrate uzurpirani općinski posjedi, pa su u postupak uzeti najprije oni slučajevi, kod kojih je posto-

jala najveća sumnja u pravo vlasništva (38). Štoviše, autor je došao do uvjerenja, da je općinska komisija, koja je provodila zavod, stajala na stanovištu, da je čitava zemlja uzurpirana.

U povijestima grada Trogira iz pera poznatih historičara I. Luciusa i P. Andreisa, autor je našao ne samo potvrdu za svoje mišljenje, već i tumačenje, kako je do tih zavoda došlo. Naime, već je iz tog teksta Zavoda iz XIV. st. mogao razabrati, da se mnoge stranke pozivaju na neki stariji Zavod, koji on datira razdobljem pred dvije generacije (41) i pretpostavlja, posluživši se Luciusovim podacima, da se radi o zavodu onoga prijepornog posjeda između Trogira i Splita, koji je Bela IV. dosudio Trogiru. A još je Andreis povezao postanak tog Zavoda iz XIV. st. sa zamjenom i kupnjom nekih općinskih posjeda 1325.

Autora interesira kao pravnika ponajviše kako su pojedine stranke opravdavale u Zavodu pravo vlasništva na zemlju. On utvrđuje, da se većina pozivala na dugogodišnji posjed (43), i to većinom na 50 i više godina, a neki i na to, da su to baštinski posjedi. Međutim, jedan od vlasnika poziva se na ispravu pisanu »litteris latinis, graecis et sclavis«, pa autor drži, da ona potječe vjerojatno još iz doba bizantskog vladanja. Kako se u jednom od tih dokumenata spominje općinski posjed, postoji mogućnost, da je borba između Splita i Trogira starija od provale Tatara, odnosno da datira još od XII. stoljeća. Svakako je u cijelom postupku važno i to, da se sama općina nigdje ne poziva na stariji Zavod.

U posljednjem poglavlju autor najzad ispituje, tko su sve bili vlasnici posjeda u selu Ostrog. Na osnovu hrvatskih imena vlasnika, kao i činjenice, da se u Ostrogu spominje podžup, autor izvodi zaključak, »dass die kroatische Dorfgemeinschaft in Ostrog (die sog. „didici“) eine „pod-župa“ in der »županija« von Klis war und als ihr eigenes Verwaltungsorgan einen „pod-žup“ hatte« (47). A kako se prema izjavi jednog svjedoka rodbinska veza u jednoj od »seoskih zajednica« tako izgubila, da se već članovi mogu međusobno ženiti, to autor zaključuje, da su se te zajednice tada raspadale.

Za historičara su oba Zavoda vrlo važna. Borba za Ostrog između dviju susjednih komuna bila je doduše poznata, ali se ovdje pomoću Zavoda još bolje osvjetljuje. Međutim, ostaje otvoreno pitanje, kome je Ostrog zapravo prvobitno pripadao. Toma arhidakon kaže, da su Hrvati Vučeta i Toljen, sinovi Butka zauzeli »uillam sancti Domnii« (F. Rački, Thomas archidiaconus, Historia Salonitana, MSHSM XXVI, 1894, str. 104). Oni su tvrdili, »se esse coheredes loci ipsius« (n. mj.). Splićani su svladali Hrvate, ali su te zemlje kao terrae regales, kako Toma kaže, pripale Trogiranima, premda su bile terrae patrimoniales Spalatensium (n. dj., 185). A kako se radi o istim zemljama, postavlja se pitanje, da li su to kraljevske, hrvatske ili splitske zemlje? Da nisu bile trogirске, to je sada na osnovu Zavoda jasno, jer je rijetko koji vlasnik uspio obraniti svoj posjed u Podmorju. Većina je zemlje prešla natrag u ruke općine, koja je, dakako, imala najviše prava na oteći posjed. Zavod je dakle pružio jasan dokaz, da je Trogir samo spretnom politikom u doba Bele IV. došao do prijepornih posjeda i da ih je onda nastojao i zadržati. Učinio je to, među ostalim, i na taj način, što je u tekstu privilegija (tzv. privilegija tipa trogirskog) unosi i granice posjeda. Zbog toga smo već jednom mogli konstatirati (v. prilog u Zborniku instituta za historijske nauke u Zadru II pod naslovom »O autentičnosti privilegija tipa trogirskog« — 1959), da se skupina trogirskih privilegija može podijeliti u 2 grupe, od kojih jednu sačinjava — bez sumnje ne samo slučajno — isprava iz 1242, prepisana u ispravi iz 1325. U njima je sadržan ne samo »trogirski privilegij«, već i popis prijepornih posjeda T. Smičiklas, Codex diplomaticus CDS IV, str. 147 (8). I tako se čini, da su naše pretpostavke našle potvrdu u Zavodu. Smatrali smo, da je upravo borba za pogranične posjede i ovdje, kao i u većini dalmatinskih komuna, bila onaj stimulans, zbog kojega su bili falsifikati sastavljani. Postoji dakle mogućnost, da je isprava iz 1242, koju 1322, prilikom predaje Mlečanima, Trogir još nije imao, nastala negdje između 1322 i 1325. Razlog je za sastavljanje mogao biti obrana posjeda, koji je Trogir još 1242 uspio oteći Splitu, ili — bolje — splitskoj nadbiskupiji. A kad je mletačka vlast, uvjeren s pomoću falsifikata, odobrila posjed — Split se predao Veneciji tek 1327 — onda je komuna sama pristupila sastavljanju Zavoda, oduzimajući najveći dio posjeda građanima, koji nisu mogli dokazati pravo vlasništva.

Bilo bi vrlo vrijedno, da se tekst Zavoda štampa u cjelini i da se na taj način omogući detaljnija slika posjedovnih odnosa u ovom dijelu trogirskog općinskog posjeda.

Kako je naša diplomatika još uvijek vrlo slabo proučavana — dapače, nema još ni osnovnih djela na tom polju — to je rasprava M. Kosa za nas osobito dragocjena. Analizirajući istarske isprave, autor je mogao utvrditi, da one imaju neke osobitosti, ali pritom ističe, da bi bilo potpuno pogrešno u tim osobitostima gledati osnovnu karakteristiku ovih isprava. Sastavljena na bilo kojem jeziku, istarska isprava ima mnoge svojstvene osobine, pa je upravo na njih autor u svom prilogu upozorio. Jedna od takvih je praescriptio, preuzeta iz kasnorimskih i ranosrednjovjekovnih isprava. To je formula na početku isprave — iza invokacije, datacije i imena izdavača — u kojoj notar označuje, da je, zamoljen od stranaka, sastavio ispravu o sklopljenom pravnom poslu. K tome, u dvjema od triju takvih isprava nalazi se kao osobitost i potpis prodavača (signum manus). No navedene isprave iz prve polovice XIII. st. jesu i posljednje notarske isprave starijih oblika, jer doskora prevlada novi notarski instrumenat. Istodobno se mijenja i stalež, iz kojega se notari uzimaju — oni su u prvoj polovici XIII. st. samo iznimno svećenici — te se i po tome istarska isprava razlikuje od mletačke i dalmatinske (55). No tipična je, naglašava autor, u istarskoj ispravi i formula komplecije, koja glasi: complevi atque firmavi. Posljednji se izraz odnosi na notarevo vlastoručno pisanje isprave. Kasnije se završna formula mijenja u scripsi et publicavi. Autor je našao neke karakteristike istarske isprave. U starijim ispravama, izuzevši biskupske, nalazi se actum i datum na početku, dok se na kraju ponovo javlja actum geographicum. Kasnije se obje oznake nalaze sve češće u protokolu. U formuli poenae izražena je kazna većinom u novčanjoj svoti, a ne u dvostrukoj vrijednosti kao drugdje.

J. Žontar utire u svom prilogu put jednoj grani nauke, koja je ne samo kod nas, već i vani u svijetu prilično mlada. Pošto je dao pregled literature, koja nije prešla okvire proučavanja samo nekih pojava, autor prelazi na definiciju pravne arheologije, nazvavši je onom granom pravno-povijesnog istraživanja, koja se zanima za tehnička pomoćna sredstva, s namjerom, da pomoću njih protumači starije pravo i njegove propise. Autor izražava želju, da njegov pionirski rad potakne i druge na slična istraživanja.

Prilog je prema različitom predmetu proučavanja podijeljen u 5 grupa. Autor proučava: 1. mjesta, na kojima su se vršile kakve pravne radnje (kamene klupe, lipe, mjesta na kojima se izvršavala smrtna kazna, prangeri, zatvori i t. d.); 2. predmete (klupe za batinjanje, sramotno kamenje, predmete, kojima se izračunavala mjera ili težina, račun i t. d.); 3. simbole (Rolandov stup, štipiće kao oznake vlasti); 4. među znakovima obraća pažnju samo na neke (znakovi za označivanje stoke, granica i t. d.) i 5. u grupi radnji (Formhandlungen), koje imaju ritualni karakter, upozorava na »biranje kralja« u Dalmaciji, na zakletve prigodom uvođenja u posjed i na božji i krvni sud. Na kraju priloga još jednom upozorava, da se pravna arheologija u Jugoslaviji nalazi još u stadiju sakupljanja izvornog materijala, tako da je u svom prilogu mogao dodirnuti samo jedan dio problematike.

Nadovezujući na radove H. F. Schmidta, koji je povezivanjem povijesti jezika i prava nastojao — kako autor kaže — spoznati razvitak pravnih i društvenih oblika života kod Slavena, sam se J. Matl pozabavio procesom feudalizacije i urbanizacije, t. j. procesom stvaranja »opće evropskog lica« u Jugoistočnoj Evropi. On konstatira najprije poznatu činjenicu, da je provala Slavena izbrisala helenističko-rimske tragove gradske kulture i time onemogućila kontinuirani razvoj kulture. No da li smijemo — kad već govorimo o tom problemu na Balkanu — bez ikakvih ograda isključiti mediteranski kulturni krug, u kojem je, iako u vrlo skromnom opsegu, kontinuitet ipak postojao? S pravom, naime, i sam autor postavlja pitanje, da li imamo pravo, da s obzirom na vjeru i kulturu odvajamo dva oštro odijeljena kruga: Istok i Zapad? I odgovara, da upravo razvitak kulture pokazuje, da se ta »Dualismusthese« mora uzeti u vrlo ograničenom obliku. Uza sve to se pitanje, prema autorovom mišljenju, ne može rješavati samo ocjenjivanjem visoko razvijene kulture,

jer on smatra, da je u tom pogledu mnogo karakterističnija narodna kultura, koja je od Sjevernog mora do Jadrana sačuvala sve do XX. st. patrijarhalne oblike: junačku pjesmu, krvnu osvetu i plemensko uređenje. Pita se najzad, a to je i predmet njegova priloga, kako se na jezično-literarnom polju odražava proces feudalizacije i urbanizacije ovog dijela Europe. Donoseći zaključke prema izrazima zapadno-evropskog podrijetla smatra, da je proces feudalizacije najjače izražen kod Zapadnih Slavena, a da je, naprotiv, kod »sjevernih« Hrvata situacija bila drukčija. Kod njih je, doduše, franački dvorski ceremonijal utjecao na organizaciju hrvatske države, a kasnije je »medij« ugarske države također djelovao, ali, da »erst die engere, auch wirtschaftlich-strukturelle zivilisatorische ebenso wie kulturelle Verflechtung mit dem Habsburgerstaat und Wien... die Urbanisation nach mitteleuropäischen Vorbildern in Save—Kroatien und Slavonien zur Geltung und Wirkung brachte« (123). No kako ćemo tu tvrdnju razumjeti? Ako, naime, autor misli na franački utjecaj u formiranju dvorskih službi za narodne dinastije, onda to očito nisu »sjeverni« Hrvati! A što da odgovorimo na tvrdnju, da su tek Habsburgovci donijeli Hrvatima između Save i Drave srednjoevropske uzore?

Bez obzira na to, što je autor prešao preko onih termina, koji su davno prije upućivali na feudalizaciju i »urbanizaciju« u Slavoniji, čini mi se, da njegov pokušaj otkrivanja procesa na osnovu terminološkog kriterija nosi u sebi veliku opasnost. Ne bi li autor, ako već želi ići upravo ovim putem, trebao da ide obratnim pravcem? Budući da se radi o dva procesa društveno-ekonomske prirode, onda je potrebno najprije konstatirati procese, a zatim utvrditi, da li zapadni termini, prihvaćeni kod nas, doista imaju takav sadržaj, da se može govoriti o procesu feudalizacije. Upozorit ću samo na jednom primjeru, do čega može dovesti zaključivanje prema terminološkom kriteriju. To je termin iupanus — župan — comes. Prema franačko-karolinškom uzoru trebalo bi da se župani za narodne dinastije nazivaju comites, a ipak se, premda su kraljevi činovnici i vrše iste funkcije kao i cometes, nazivaju iupani. A u kakvoj su zabludi živjeli oni, koji su smatrali, da i opet samo na osnovu termina mogu donositi zaključke, pokazuje promjena termina iupanus u comes potkraj XII. stoljeća. Bribirskog župana Miroslava, koji se do 1182 naziva iupanus, morali su od narodnog predstavnika načiniti feudalnim knezom! Proces je feudalizacije, prema autoru, prodro na jezično-kulturnom polju mnogo dalje nego u institucijama, dakle na pravno-društvenom polju.

Napokon, autor ispituje još jedno sredstvo, kojim se zapadna kultura prenosila na Istok — internacionalne priče (Erzählstoffe). To i jest, prema našem uvjerenju, područje na kojem se zapadni kulturni utjecaji očituju i najbolje odražavaju.

S interesom očekujemo djelo »Weg und Wirkung der deutschen Sprache in Ost- und Südosteuropa«, koje autor priprema, jer će tek ono nesumnjivo pokazati, da li je doista moguće samo na osnovu gore upotrebljenih kriterija utvrditi društveno-ekonomske procese.

Nada Klaić

ZLATKO HERKOV, IME GRADA ZAGREBA U PROŠLOSTI.

Izdanja Arhiva grada Zagreba, knj. II, Zagreb 1957, str. 48.

Autor se u ovoj raspravi pozabavio pitanjem imena današnjega grada Zagreba u prošlosti, smatrajući, da »usprkos dalekosežnim studijama o tom pitanju nije dosad uspjelo uskladiti mišljenja o starijem nazivu ili o starijim nazivima grada Zagreba« (7). Ne bismo se mogli složiti s tom tvrdnjom u cijelosti. Već i primjeri navedeni po autoru iz historiografije (ne književnosti, kako to on kaže) jasno pokazuju, u čemu je osnovni problem: svakom autoru, koji se bilo kojim povodom bavio prošlošću Zagreba, bilo je bez sumnje jasno, da na teritoriju današnjeg Zagreba mora u prošlosti razlikovati nekoliko jurisdikcija. Svima je u toj geografskoj cjelini s jedne i druge strane potoka Medveščaka bio poznat najznačajniji datum u Srednjem vijeku

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XI—XII.

1958—1959.

Redakcioni odbor:

*OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK*

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje završeno početkom mjeseca jula 1960.